

Јасна Влајић-Поповић и Марта Бјелетић

**Словенска етимолошка лексикографија и нови етимолошки речник
српскохрватског језика**

Задужбина 8/31

Београд **1995**

стр. 5.

Словенска етимолошка лексикографија и нови етимолошки речник српскохрватског језика

На Институту за српски језик Српске академије наука и уметности у току је рад на Пројекту етимолошког речника српскохрватског језика.

Етимолошки речник обухвата целокупан лексички фонд једног језика пружајући објашњења и претпоставке о пореклу речи. За разлику од описних речника или речника страних речи, етимолошки речник сеже у историјску дубину, у језичку прошлост и повезује речи по сродности. За домаће, словенске речи реконструишу се прасловенски облици и наводе паралеле из других индоевропских језика. У случају позајмљеница трага се за њиховим непосредним извором у одговарајућем страном језику.

Етимологија као грана лингвистике зачета је још у античко доба. Њоме су се бавили и многи средњовековни мислиоци, али о правој, модерној етимологији може се говорити тек последњих стотинак година. Од тада се интензивно и континуирано радило на романској, германској и индоевропској етимологији тако да већина европских језика данас има етимолошке речнике, не само обимне капиталне вишетомнике, већ и сажете једнотомнике, популарније профилисане, који садрже само основни лексички фонд.

Утемељивач модерне словенске етимологије био је бечки филолог Франц Миклошич са својим *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen* (1886). Већ две деценије после Миклошичевог речника појавио се Бернекеров *Slavisches etymologisches Wörterbuch* (1907), а онда су уследили и речници појединих словенских језика: руског (А. Г. Преображенски 1910-1914; М. Фасмер 1950-1958, немачко издање, 1986-1987, руско издање са допунама О. Н. Трубацова), пољског (А. Брикер 1927; Ф. Славски 1952. и даље), бугарског (С. Младенов 1941; колективни, под редакцијом Георгијева 1971. и даље), чешког (В. Махек 1957. у који је био укључен и словачки језик, друго издање 1968. без словачког), словеначког (Ф. Безлај 1977. и даље), белоруског (колективни, под редакцијом В. У. Мартинова 1978. и даље), горњолужичког и доњолужичког (Х. Шустер Шевц 1978), украјинског (колективни, под редакцијом О. С. Мељничука 1982. и даље), кашупског (Х. Поповска-Таборска и В. Бориш 1994. и даље). Пре две деценије почели су да излазе и прасловенски речници у којима се прасловенске лексеме реконструишу на основу потврда у живим словенским језицима, московски *Этимологический словарь славянских языков* (израђује га тим на челу са О. Н. Трубацовом, 1974. и даље) и краковски *Słownik prasłowiański* (колективни, под редакцијом Ф. Славског, 1976. и даље). Словенска етимологија, традиционално развијена код Руса, Пољака и Чеха, последњих деценија доживљава процват и у другим центри-

ма где се - уз радионице етимолошких речника - развијају и самосталне школе етимолошког мишљења: Кијев, Минск, Софија, Љубљана.

Најзначајнији подстицај развоју савремених етимолошких истраживања дала је „поплава“ дијалекатских речника и збирки речи разних словенских језика. И аутори деветнаестог века били су свесни значаја дијалекатске лексике за свеобухватна

српних вишетомника добијају и трећу генерацију једнотомних етимолошких речника у којима се резимирају резултати рада неколико поколења научника (нпр. чешки Ј. Холуба и С. Лијера, руски Г. П. Цигањенко, а колико знамо, у припреми је и пољски једнотомник).

У нашој средини није постојао континуитет етимолошких истраживања. Етимологијом су се у оквиру

дина после ауторове смрти. Иако не савршен, пре свега зато што и није био завршен (бар не ауторовом руком, већ уредничком), Скоков речник својим обимом (преко 10.000 одредница), обиљем материјала (богат је не само домаћом, већ и лексиком из суседних језика), као и низом добрих решења без сумње иде у ред капиталних дела светске етимолошке лексикографије. Међутим, данас је он концепцијски застарео, не садржи дијалекатску и лексикографску грађу објављену током последњих педесетак година, непрактичан је за употребу и недоступан потенцијалном кориснику.

Једнотомни *Hrvatski etimološki rječnik* Алемка Глухака, који се недавно појавио у Загребу, са око 1.800 одредница представља скраћену и популарну верзију Скоковог речника, ограничену на основни лексички фонд.

Постоји и неколико монографија посвећених позајмљеницама из појединих језика у српскохрватски: из турског (А. Шкаљић, Турцизми у српскохрватском језику, 1967), из грчког (*M. Vasmer, Die griechischen Lehnwörter im Serbo-Kroatischen*, 1944), из немачког (*H. Striedter-Temps, Die deutschen Lehnwörter im Serbo-Kroatischen*, 1958), из мађарског (*L. Hadrovics, Ungarische Elemente im Serbokroatischen*, 1985). Ове монографије су различите и по квалитету и по исцрпности, па остаје потреба да се и та лексика уједначено обради и обједини у новом етимолошком речнику.

Имајући све ово у виду, идејни творац и руководилац пројекта етимолошког речника српскохрватског језика, академик Павле Ивић, основао је 1983. године етимолошки одсек у оквиру Института за српскохрватски језик и под покровитељством Српске академије наука и уметности. Пред одсеком су стајала два циља: да се створи одговарајући научни кадар тј. зачетак београдске етимолошке школе и да се изради етимолошки речник.

У раду на пројекту кренуло се од самих основа. Требало је оформити библиотеку, установити принципе рада на речнику, дефинисати корпус на коме ће се радити, стварати картотеке лексема и библиографских извора и, што је најважније, окупити ауторски тим састављен од стручњака различитих профила. До сада је ангажовано пет сарадника (од планираних осам). Радећи на пројекту они стижу знања неопходна за бављење тако сложеним послом као што је писање етимолошког речника. За разлику од осталих грана лингвистике етимологија се ни на једном нашем факултету не предаје као посебан предмет, већ се помиње само информативно у оквиру историје језика и лексикографије и лексикологије. Зато сарадници на овом речнику сами улазе у проблематику пратећи савремену етимолошку продукцију страних радионица (пре све-

га московске и краковске) и усвајајући оне њихове принципе, концепције и достигнућа који се најплодотворније могу применити на наш материјал: тематско проучавање лексике, тумачење речи у оквиру етимолошких гнезда, укључивање фолклорног миљеа, дубље понирање у фонетске и творбене законе уз превазилажење крутог формализма, праћење семантичких законитости и паралела, максимално уважавање историјских и лингвогеографских фактора. Дакле, тежи се томе да се свака реч што свестраније проучи и да њено решење издржи проверу по што већем броју критеријума, а не само по формалном, фонетско-морфолошком критеријуму. Примењујући ове принципе у обради нашег новоприкупљеног дијалекатског лексичког блага сарадници су објавили низ чланака у домаћим и страним часописима и учествовали на више научних скупова у земљи и иностранству.

Ауторски колектив тренутно ради на пропреми Пробне свеске етимолошког речника српскохрватског језика која треба ускоро да се појави. Предвиђено је да она садржи стотинак огледних одредница и теоријски увод, и да тако буде резултат досадашњег рада, „огледало“ концепције и приступа етимолошком проучавању српскохрватског језика, као и показатељ досадашњих интересовања и преокупација састављача речника. По изласку Пробне свеске ваља сачекати стручне реакције са примедбама и сугестијама а затим евентуално уважавајући приспеле рецензије приступити изради речника азбучним редом и по свескама. Потенцијални корисник етимолошког речника ће тако добити научно актуелан и тачан податак (онолико колико је то у динамичном развоју етимолошких истраживања могуће), а са друге стране прегледно методолошки презентирани информацију у којој ће моћи да се снађе и без посебног лингвистичког образовања. Етимолошко тумачење ће сезати до поузданих индоевропских дубина кад год је то могуће, или до словенских односно балканских паралела у случајевима „млађих“ речи. Наравно, ту се неће наћи рецентне позајмљенице и интернационализми, којима је место у речнику страних речи и терминолошким речницима појединих струка.

Етимолошки речници се данас пишу на основу знања и искуства акумулираног генерацијама, па и наша сразмерно млада етимолошка екипа приступа овом великом послу са свешћу да ће он трајати годинама, чак и деценијама, током којих ће се у њега свакако укључивати нови сарадници. Важно је, међутим, да се постигне ујединачен ритам обраде од једног до два слова годишње и да се при том непрестано усавршава сопствени приступ, уз праћење и уважавање свега новог што се буде појављивало у светској науци.

Ј. Влајић-Поповић
и М. Бјелетић

етимолошка проучавања, али тек данашњи етимолози имају на располагању релевантан број дијалекатских извора (мада још увек немали делови словенске територије нису обухваћени исцрпним дијалекатским речницима). Због овако увећаног обима грађе која је предмет етимолошког разматрања савремене словенске етимолошке речнике карактерише колективно ауторство и вишетомност. У новије време словенски језици који су већ прешли пут од пионирских једнотомника преко ис-

својих широк интересовања бавили лингвисти различитих профила: Хенрик Барић, Милан Будимир, Иван Поповић, Велимир Михајловић и др. Нажалост, њихова релативно усамљена достигнућа нису била довољна за стварање етимолошке традиције или школе етимолошког мишљења. Тако се нашим јединим етимолошким речником може сматрати тротомни *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* романиста и балканолога Петра Скока, објавте и балканолога Петра Скока, објављен у Загребу 1971-1974, петнаест го-